

helyenként vitatható költőiségű (vagy hűségű) fordítás, hanem az európai összefüggések bemutatása és a magyarországi eredet bizonyítása teszi izgalmasan tanulságossá. Az eredetiek gondolatvilága és melodikus latinsága csak úgy megkapja az olvasót, mint a szerző kongeniális megjelenítő képessége. (Pl. a 211. lapon, a „*Puer igne coelici . . .*” kezdetű antifónáról, mely az égi szerelem tüzétől lángoló Imre herceget „a kor virágszimbolikájával és gót ívek módjára egybefonódó, geometriai formájú versben magasztalja”, vagy a 213. lapon: „E klérikus költészet teljesen asszimilálta a misztikát és a szimbolikát, tökéletesen beleyakozta magát a gótika virtuóz verstechnikájába, és azután megalkotta . . . a magyar Mária-siralmat.”)

Túlméretezett alap, szegényes épület – mondhatná a könyv felületes, érdektelen, értetlen olvasója. Mi inkább szükséges, végre-valahára szilárdan megvetett alapot mondunk, amely nélkül ezt a nem is olyan keveset és annál kedvesebbet, fontosat, Európához való tartozásunk dokumentumait nem lehetett volna a romok közül kimenteni és áldozatos, értő munkával illő helyére állítani. Hálásak vagyunk Mezey Lászlónak művéért, amely nem *vázlata* irodalmi műveltségünk alapvetésének, hanem hosszú időkre *alapvetés* marad. Bár kerülné még elő minél több ráépíteni való! Mivel attól tartunk, hogy a közeljövőben nem akad hivatott szakember, aki ezt az alapvetést egyszer majd újab-bal pótolná, viszont a *nélkülözhetetlen* mű talán már el is fogyott, a remélt új kiadásban legalább a középkori átírás szerint közölt görög szavak és kifejezések *klasszikus* normalizálását kívánatosnak véljük. (Akadémiai Kiadó, 1979).

BORZSÁK ISTVÁN

KERECSENYI DEZSŐ VÁLOGATOTT IRÁSAI*

Kerecsényi Dezső válogatott dolgozatainak kötetét régen várja már a magyar irodalomtörténet kutatóinak köre. Kiadásukról többször esett szó magánbeszélgetésekben, s Pálmai Kálmáné az érdem, hogy ennek az óhajnak eleget tett: Kerecsényi Dezső értékes írásait nem kell többé nehezen hozzáférhető folyóiratok és egyéb, lassanként megritkuló kiadványok lapjain keresgetni. Szolgálja ez a kötet a Kerecsényi által soha végre nem hajtott *szintézis*, vagy legyünk szerényebbek, *szinopszis* (együttlítás!) igényét is. Szükség van rá, mert Kerecsényi Dezső (1898–1945) jelentékeny tudós volt, s mint Pálmai Kálmán írja: „A

*A válogatás, a bevezetés és a sajtó alá rendezés Pálmai Kálmán munkája.

korán véglegessé vált s emiatt töredékes életmű szerves része lett irodalomtudományunknak, eredményei beleépültek más kutatók műveibe.” (5.) Erről mint kortárs és a régi magyar irodalom munkása személyes tanúságot tehetek. Csak nagyon távolról ismertük egymást, de írásai már a 20-as évektől kezdve megragadták a magyar régiség elmélyedő olvasóját, s újonnan szervezkedő szakterületünk, a régi magyar irodalom kutatása, úgy kb. 1948 óta, Horváth János eredményei mellett az övéinek vehette legtöbb hasznát. Mindenki látta, hogy Horváth-tanítvány volt, de azt is, hogy több ponton túllépett mestere rendszerezésén és eredményein. Ő maga szellemtörténésznek tartotta magát, legtöbbször használt fogalmainak egyike bizonyára a „magyar szellem”: nagy tanulmányainak alapos tényanyaga, a dokumentáció mindenre kiterjedő pontossága azonban mindig megóvta az alaptalan légvárak építésétől. A megalapozatlan feltevések ellen olykor még rövid és magvas kritikáiban is tiltakozott, s pl. Szerb Antal irodalomtörténetének egyik-másik elvi szempontját kétségbe vonta (259–60.).

A tanulmánykötet lapozgatása során azt kerestem, mi volt az az élménye, amely legtöbbször serkentette tanulmány vagy esszé írására, s ezt a nemzeti veszélyeztetettség érzékelésében találtam meg. Horváth János tökéletesen higgadt tárgyilagosságával szemben Kerecsényi nagy írásaiiban (*Humanizmusunk helyzetképe Mátyás után és Mohács előtt; Kolostor és humanizmus Mohács után; Humanizmus és reformáció között; A „világosság” néhány változata 16. századi irodalmunkban*) mindig jelen van a „hős vértől pirosult gyászter” katasztrófája, s bűvárlatai mélyén mindig ott remeg Trianon fájdalma, de az elkerülhetetlennek sejtett újabb nemzeti összeomlás érzete is. Mindig a nemzeti megmaradás lehetőségeit kereste a tudomány eszközeivel is, s neki köszönhetjük, hogy a humanizmus és reformáció minden felekezeti szemponttól mentes hagyományápoló és újat teremtő jelentségét tiszta világitásba helyezte. (Horváth János nagy reformáció-monográfiája csak 1953-ban jelent meg.) Halász Gábor, Radnóti Miklós, Szerb Antal tragikus sorsú nemzedékéhez tartozott, s az összeomlás őt is magával sodorta. (A debreceni egyetem magyar irodalmi tanszékén nem egészen egy évig működött csupán.)

A *Magyar Próza Könyve* I. kötetének bevezető tanulmányában (1942) ilyen sorokat ír le: „A reneszánsz-patriotizmus után Mohács körül a nemzeti öntudat újabb hulláma is átment rajtunk. Rövid ideig tanúi vagyunk annak a „szittyá” hangulatnak, mely válságaink idején szokott bennünket elfogni . . .” (49.) Nyílt utalás ez a 40-es évek felfűtött nacionalizmusára, amellyel a humanista tudós lemondóan, de nem kevés határozottsággal helyezkedik szembe.

Még a szigorúan szaktudományos megállapításra is átviláglik olykor a jelennek szóló talán inkább ösztönös, mint politikailag nyomatékolt tanítás: „Az aranykor elképzelésének illúzió volta és valóságellenessége nálunk már Mohács előtt meg kezdett ugyan mutatkozni (a mi esendő

viszonyaink közötti dicsekvés feltünetedezése az utókor szemében az e korszakkal kapcsolatos ellenérzést növelte), mégis alkalom volt arra, hogy az előre és hátra tágítható jelen, általában az idő tudata, a „nostra aetas” „nostra tempestas”, „nostrum saeculum”, „hoc saeculum” megjelölésekkel az írásban objektívalódó szellemmel összekapcsoltassék”. (1943-ból, 75.) Aki felnőttként élt a 30-as években, annak nem ismeretlen ez „a mi esendő viszonyaink közötti dicsekvés”.

Olykor egy-egy terminológiai fenntartásban nyilatkozik meg e tárgyilagosságra igen rejtett aktualizálása: „A nyugati színezetű műveltségi életből nemsokára kilépett a török által megszállt országrész, de a megmaradtakban oly értelmű megoszlás, hogy a két magyar országdarabban két különböző műveltségfajta jött volna létre, még Mohács után nem következett be. Ez a „megoszlás” szó egyébként a későbbi időkre nézve is nagy óvatosságot kíván.” (1936-ból, 91.) Ez elvi kijelentésben az is nevezetes, hogy lényegében megkérdőjelezi Horváth János *Az irodalmi műveltség megoszlása* (1935) c. könyvének alapfogalmát, noha igen elismerő bírálatot írt róla (255–258.). Kár, hogy gondolatát nem fejti ki világosan, s jó lenne tudni, milyen „későbbi időkre” gondol, amikor ez a „megoszlás” már óvatosan kezelendő.

Ideje azonban, hogy az általunk legfontosabbnak tartott régi magyar irodalmi tanulmányok eredményeiről adjunk számot egy ismertetett keretei közé illő, de csak viszonylagos rövidséggel. Tudjuk, hogy az *Elvi kérdések a régi magyar irodalomban* c. dolgozat szerzőnk doktori értekezése volt, s a *Minerva* 1923. évfolyamában látott napvilágot. Kerecsényi Dezső tudósi szintjét mi sem jellemzi jobban, mint hogy pályakezdő dolgozatának eredményei mindmáig helytállóak és csakugyan „beleépültek” modern irodalomszemléletünkbe. A szerző helyesen indul ki Horváth János „irodalmi tudat” kategóriájából: minden kort *önszemlélete* alapján kell megítélnünk. s az elvi kérdések az írók nyilatkozataiból állíthatók össze. A 16–18. századi (Bod Péterig terjedő) írói előszavak, dicsérő versek, magyarázó és védekező írások csakugyan a jelzett kor irodalmi tudatának hű képét adják, egyben bemutatják az irodalmi élet mozgását, lényegében a modern *szépirodalom* fogalmának előtörténetét is. A rendkívül gazdag anyaggyűjtésre felépített dolgozat szilárd szerkezetben három fő témát világít meg: a nyelvkérdést, az írói gyakorlatot s az ízlésbeli előremozgást. A magyar nyelvet először „fel kellett fedezni”. (Turóczy-Trostler József nagy dolgozatai éppen tíz évvel Kerecsényi után vették újra vizsgálat alá e kérdést); be kellett vetni a nyelvművelés gondolatát (Sylvester, Rimay); védeni kellett a hazai „barbara lingua” létjogát, míg eljutunk Landovics István magyar nyelvű öntudatáig (1689), majd Czvittinger Dávid magyar művelődést követelő merész felszólításáig (1711), és Bod Péter, Ráday Gedeon, Bertalanfi Pál az idegen (főként latin) nyelv ellen intézett támadásáig. – Az írói gyakorlatot a nyugaton *toposznak* számító „egy ügyeknek ími” elve határozta meg. Nálunk ez valóság volt, mert a magyar könyv a „deáktalanok”, a nők, a „kösség” számára készült, s jórészt fordítás

lévén, óhatatlanul felmerült az eredetiség mértékének ügye, a fordítás mikéntje, sőt az eredeti szöveg tekintélyének követése vagy éppen a vele való szembe fordulás. Nem egy nagy tehetségű író már szinte a modern szerző öntudatával dolgozott (Pázmány, Medgyesi Pál). – Az ízlés ügyében a legfontosabb eredménye a régiségnek az ép, az előbeszédhez közeledő *magyarság* követelménye (Pázmány), az avult nyelvhasználattal szembeszálló igény (Asztalos András), a stilisztikai igényesség (Medgyesi Pál). Gyakran ítélik el a „nyelvben való cifrázkodás” gyakorlatát (Pázmány, Csúzy), de utat tör magának a világiság igénye is: Bod Péter *Szent Hilarius*ában már felsorolja régi széphistóriáinkat.

Méltánytalan lenne, ha e kitűnő gondolatmenethez az elmúlt fél-század gazdag anyaggyűjtése alapján kiegészítéseket tennénk, legfeljebb azt sajnálhatjuk, hogy Kerecsényi Dezső néhány nagyon jelentékeny író (Prágay András, Pázmány Péter, Medgyesi Pál, Geleji Katona István) elvi nyilatkozataiból nem vett fel többet, noha e ténynek tudományos illem szabta korlátai is lehettek. (Egy disszertációt nem illett „túlírni”!) Eivel szemben elismeréssel kell adóznunk a fiatal tudós rendkívüli tájékozottságának. Legfeljebb még azt említhetnők, hogy az írók nyilatkozatai gyakran állnak szöges ellentétben szerzői gyakorlatukkal: így a „cifrázkodás” ellen tiltakozó Csúzy Zsigmond a barokk stílus legbonyolultabb, legcifrább művelője, Tesauro méltó magyar tanítványa.

Az 1929. esztendő ismét gazdag régi magyar irodalmi tanulmányok sorában. Őt jelent meg a Protestáns Szemle hasábjain, közülük hármat e gyűjteményes kötet is közöl: *Aesopus magyar nyelven, Bornemisza Péter, Fejedelmek órája*. Bennük Kerecsényi vázolt szintézisének dúsítása végett már rövid írói arcképeket is közöl, ill. egyes műfajok (pl. a fejedelmi tükör) korszerű rendeltetését vizsgálja. Aesopus-fordításaink (Pesti, Heltai) különleges szépirodalmi jellege indokoltta tették újra-értékelésüket; Bornemisza Péter ekkor, az *Elektra* felfedezése (1923) után lépett nagy magyar íróink sorába; a fejedelmi tükör magyar változatainak (Draskovits János, Szepsi Korocz György és Pataki Füsüs János) új bemutatása (Erdélyi János már írt róluk!) szintén a régi magyar *világiság* szólamának erősítését szolgálta. Be kell vallanunk, hogy ez utóbbi dolgozat tartózkodó rövidege kényszerített bennünket arra, hogy legalább a *Horologium principum* egész fordítását (Prágay A.) tüzetes vizsgálat alá vegyük (It, 1958), s az sem véletlen, hogy ezt éppen a folyóirat Horváth-émlékszámában tettük – E rövid lélegzetű tanulmányok sorához csatolható a *Szenczi Molnár Albert lapszéli jegyzetei* c. írás 1930-ból. Sokszor szoktuk idézni a Janus Pannonius *germán* minősítése, ill. Beatus Rhenanus ellen történő kifakadását, azt azonban szinte sohasem, hogy zsoldárfordítónk e kötetben Francesco Filelfo *szatíráit* is olvasta és jegyzetelte, majd számos humanista csengésű nosztalgiájának adott hangot. Nagy humanista íróink könyvkultúrájával máig sem vagyunk egészen tisztában (még Balassi Bálintéval sem!): Kerecsényi Dezső szép mikrofilológiai teljesít-ménye itt is példaadó.

Ismét egy évben (1935) jelentek meg *Dudith András, Erasmus és Magyarország, Oláh Miklós* c. írásai: megjelenésük helye nem érdektelen (It, Tükör, Apollo): a színvonal egyenletesen magas voltán ez mit sem változtat. Az Erasmus-tanulmány tulajdonképpen emlékező írás, de a magyarországi erasmista hatások rövid, de szinte teljes felmérése. Kicsengése újból szép megnyilvánulása a „gyűlölség felett repülő lelkek” európai szolidaritásának; s Kerecsényi szeretné példává tenni Erasmus magatartását. „A pusztá megmaradás energiáin túl e név jelenvaló feladatok megoldásának módjait is magában rejt.” Bár úgy lett volna! (142. l.) A magyar Erasmus-kutatás a felszabadulás után történt bizonyos felvirágzás ellenére sem tett meg minden szükségeset: mindmáig nincs reprezentatív magyar Erasmus-válogatásunk. (Trencsényi-Waldapfel Imre nagy Erasmus-tanulmányai még a 40-es évek első feléből valók!)

Az *Oláh Miklós*-tanulmányt Pálmai Kálmán – sok joggal – önarckép jellegűnek érzi. A Mária királynővel Mohács pillanatában Belgiumba menekülő Oláh Miklós a két korszakot összekötő legjelentékenyebb magyar humanista. A „szabad szlenlélődés” vágya, mely oly erős volt benne, csakugyan jellemző Kerecsényire is, noha a súlyos magyar valóság állandóan hazai érdek szolgálatába állította mindkettőjüket. Mint oly sok erasmista, Oláh sem juthatott el a reformációig, sőt az ellenreformáció kezdeményezőjévé vált, de az *Attila* és *Hungaria* nosztalgikus múltidézés mellett legfontosabb teendője – s ennek említése hiányzik a dolgozattól – mégis a nagyszombati gimnázium humanista reformja volt. A kiváló tanár Kerecsényi Dezső is nagy fontosságot tulajdonított az oktatásnak, amelyet „a szellem magamentése” (149.) egyik formájának érezhetett.

Dudith András is a szellemtörténeti korszak egyik felfedezettje volt. Elhanyagolt népszerűségét Eckhardt Sándor újította meg, hiszen Dudith szinte példátlan szellemi függetlensége egy türelmetlen és a *religiosum*hoz kapcsolódó korban általános feltűnést keltett. Kerecsényi szép esszéje céloz ugyan P. Costil nagy francia monográfiájára, mint megjelenőben levőre, de munkásságát kizárólag magyar szempontból vizsgálja. Dudith Oláh Miklós pártfogoltja volt Forgách Ferencsel és Berzeviczy Mártonnal együtt. Mindhárman az érvényesülés útját futották meg, legkülönösebb módon Dudith. A tanulmány plasztikusan emeli ki Dudith türelmes emberségét, vallásos érzésének *humánus* vonásait (a zordon büntudat elutasítását), a történetírói tárgyilagosság és a felvilágosító szándék kapcsolatait. Utolsó művét az üstököshöz fűződő babonák cáfolatára írta. Mára Dudith András képén is több új vonást fedezünk fel, az itt közölt tanulmány mégis a legjobb összefoglalások egyike.

Rá kell most már térnünk a Mohács körüli irodalmunk helyzetét vizsgáló nagy tanulmányokra, hiszen, mint jeleztük, Kerecsényi eredményei ezekben a legmaradandóbbak. Vegyük előre *A magyar irodalom Mátyás király korában* c. dolgozatot (1940), mert ez a *Mátyás király*

emlékkönyv számára készült összefoglalás. Elvi szempontjai Horváth János nagy szintéziseiben (1931, 1935) adva voltak: számára a sikerült írói arcképek esszé-szerű megrajzolása maradt (Temesvári Pelbárt, Thuróczy János, Vitéz János, Janus Pannonius, Galeotto, Bonfini, Ransano). Nyomatékkal mutat azonban rá Janusnak a hagyományos vallásossággal való szembekerülésére és az új humanista ideológiai ihlető erejére.

A magyar irodalom Mohács körüli állapotát nyomozó nagy tanulmányai közül első a *Humanizmusunk helyzetképe Mátyás után és Mohács előtt* (It, 1934). Elvileg fontos tézise az a tiltakozás, hogy humanizmusunk Mátyás halálával vagy éppen Moháccsal megszakad. E kor humanista hozadékának vizsgálata nem új eredményekhez fog vezetni – mondja –, hanem 16. századi irodalmunk szerkezetének igazabb megértéséhez: nem kell a reformációban „nemzeti” korszakot látnunk, pusztán magyarnyelvűsége okán. A reneszánsz humanizmus eredményei már Mohács előtt jelentékeny mértékben elterjednek, az antikvitás értékelése nagymértékben megnő, ha kisszerű egyéniségek (pl. Hagymási Bálint) képviselik is. A reneszánsz művelődéstörténeti jelentősége csak a 16. század végére (Rimay János) tudatosodik igazán. Nagyon szép a magyar közösségben élő írók rétegződésének bemutatása: az olaszok és a melléjük álló olaszos műveltségű magyarok; az északról beszállók (Eck Bálint, Wernher György); a hazai németek (Piso); végül a szorosabban vett magyarok (pl. Nagyszombati Márton, Magy Sebestyén, Kesserü Mihály). Mindnyájan még az erasmusi „*philosophia christiana*” légkörében éltek: a reformáció tudatformáló ereje jóformán még semmi nyomot nem hagyott a magyar irodalmiságon. Aki modern irodalomtörténeteink e korra vonatkozó eszmerendszerét áttekinti, rá fog ismerni Kerecsényi Dezső gondolataira.

A *Kolostor és humanizmus* a Magyarságtudomány 1936. évfolyamában látott napvilágot. A rajz a kolostori irodalom széthullásának adataival kezdődik; a kódexek sokszor már világi kézbe kerülnek. A kolostori latinság viszont töretlenül folytatja munkásságát, ha olykor külföldön is (Gyöngyösi Gergely: Róma, Pesti Gáspár: Krakkó). „A kolostori latinságnak a humanizmussal való Mohács körüli érintkezésében a pálos rend tagjainak irodalmi munkássága mutat fel jelentősebb tényeket.” (86) Gyakran már világi mecénások dolgoztatják e rend tagjait. Nagy kár, hogy Csanádi Albert „*carmine heroico*” megírt *Szent Pál-életrajza* nem maradt ránk. Figyelmet érdemel Gregorius Coelius Pannonius alakja, aki állítólag a főúri Bánffy-család tagja lett volna. (88–90.) Kerecsényi Dezső még nem tudhatta (Dézsi Lajos hitelére támaszkodott), hogy ez az azonosítás téves. Gr. Coelius Pannonius irodalmi munkássága egészében Gyöngyösi Gergely tevékenységéhez sorolandó, aki egyik művében (RMK III. 965) gyöngyösi-nek és a Mons Caeliuson fekvő pálos kolostor főnökének nevezi magát. (Később rendfőnök lett.) Hogy a humanizmus nagyban befolyásolta munkásságát, az Itáliában egészen érthető. Kevésbé értem azonban azt,

hogy a Mályusz Elemér megállapította azonosságot (Egyházt. 1945) Akadémiai Irodalomtörténetünk sem vette tudomásul, noha Gyöngyösi Gergely a 16. század legjelesebb magyar egyházi írói közé tartozott.

Kiemelkedő érdeme e dolgozatnak a Mohács után kibontakozó udvari humanizmus felvázolása: ez a szakasz egyébként a politikai megoszlásé: Ferdinánd és János király körül egyaránt kialakul a „kormányzás pillanatnyi állapotával” (91) egybefüggő humanista csoportosulás. Nincs természetesen helyünk arra, hogy az egyes humanisták érdek-diktálta elhelyezkedését részletezzük, csak arra utalunk, hogy itt is olvashatunk egy igen szép Oláh Miklós portrét, majd a János király oldalán felbukkanó régebbi (Brodarics István, Frangepán Ferenc, Werbőczy István, Statileo János) és újabb humanisták, olykor kalandorok (Gritti, Lasky Jeromos) bemutatását. Esik egy fényugár Fráter György inkább középkori, mint humanista alakjára is (102–103.), de a legszebb modern írói arckép Verancsics Antalról szól: ő volt Kelet-Magyarország Oláh Miklósa, de Ferdinánd pártján, esztergomi érsekként halt meg, mint a reneszánsz életvitelű főpapság tipikus alakja. „E műveltségnek legnagyobb gondja önmaga volt. A politika egyéni sorsot alakító tényein kívül az életből csak azt hallotta ki, ami a műveltségi igénynek megfelel. A hagyományos humanizmus és ennek képviselője, Verancsics a reformációt csak mint távoli és elvesző hangot hallotta, s életet formáló jelentőségét nem is sejtette.” (108) A humanizmus új színeződése és a reformátori eszmékkel való találkozása csak 1540 táján történik meg.

A gondolatmenetet szerzőnk ugyancsak a Magyarságtudomány hasábjain *Humanizmus és reformáció között* c. tanulmányában (1937) folytatta. Mohács után – mint azt előbb Szekfü Gyula, majd Varjas Béla megállapította –, az irodalom sorsa főként a nagyúri udvarhoz kapcsolódott. Ebben a tanulmányban kapjuk Nádasdy Tamás igen vonzó mecénási arcképét, a Perényiek és Révayak bemutatását, majd az „irodalmi középosztály” (117.) jelentkezését (Tinódi, Athinai Deák Simon, Szerémi György, Sylvester János, Pesti Gábor): valamennyien nagyurak servitorai voltak. Igen jelentékeny Melanchton hatása, akit a kortársak az „Achilles-Luther” mellett „ulyssesi filozófus”-nak tartottak és szívesen követték. Különösen tanulságos a magyar nyelvű levelezés részletes vizsgálata (126–132.): a levél-műfaj értékelését mindmáig elhanyagolja irodalomtörténetünk, noha modern szociológiai szempontjaink egyenesen kívánatosá tennék. A dolgozat a korabeli magyar nyelvű *memorialék* vizsgálatával ér véget (Zay Ferenc, Szerémi György, Mindszenti Gábor). Ezekhez csak annyit, hogy a *Landorfejérvár*... Kovács István debreceni kutató eredményei szerint véglegesen Zay Ferencének tartható; a Mindszenti Gábor neve alatt ismert s János király haláláról szóló megemlékezést (1540) szintén egykorúnak minősíthetjük (Benkő József 18. századi stilisztikai egyengetése ellenére is), legfeljebb nem Mindszenti a szerző neve, hanem Pesti Gábor: róla tudjuk, hogy 1542-ben már Izabella királyné szolgálatában állott. (E

feltevés Barta Gábor még nem bizonyított ötlete. – Tény, hogy a szerző vezetékneve a műben nem fordul elő!)

A sort Kerecsényi Dezső utolsó, 1944-ben (ItK) megjelent tanulmánya zárja: *A „világiség” néhány változata 16. századi irodalmunkban* című. Kemény Zsigmond *Gyulai Pájának* keserű elmélkedésével kezdődik (a naplót író fejedelmi kegyenc megkérdi önmagától: „Írtam-e én egy sort hazám édes nyelven?”) s irodalmunk laicizálódásának sokszor ellentmondásos eredményeit szedi rendbe. A reformátorok jóformán szünet nélkül támadják a „világi bölcsesség”-et (mundana sapientia), de a humanista reneszánsz még az egyházi keretek között is terem gyümölcsöket (Bornemisza P., Heltai G.). A század hitvitái számos korszerű filozófiai eszmét vetnek fel, a század 70-es éveiben pedig, különösen Erdélyben, egészen új szellemi forrongás indul meg (Kovacsóczy Farkas humanista köre, Francken Epictetos-kiadása, Bocatius János stb.), ennek egyik résztvevője a regényhős Gyulai Pál. Ide csak egy kiegészítést csatolunk: kiesik az áttekintésből Laskai Csókás Péter, Pico della Mirandola jeles magyar tanítványa. (Utalhatunk a debreceni Acta Classica 1975. évfolyamában megjelent francia nyelvű tanulmányunkra.)

Eddigi egyoldalúságunk jóvátételeként most kellene sort kerítenünk annak bizonyítására, hogy Kerecsényi Dezső egyetemes illetékességű irodalomtörténész volt, irodalmunk minden korszakát ismerte, sőt a napi aktualitásokig foglalkozott vele. Különösen a Protestáns Szemle szerkesztő-kritikusaként. Két nagy áttekintő tanulmányának (*Magyar irodalom 1940 és A régi magyar prózáról 1942*) ismertetését másnak engedve át (hiszen reméljük, hogy e fontos könyv nem egy hozzászólást vált ki), most csak az elsőnek (230–251.) korszakolását mutatjuk be, annak bizonyosságául, mily öntudatosan lépett túl Kerecsényi Dezső minden addigi irodalmi rendszerezésen: „A magyar irodalom eddigi élete folyamán négy ízben ment át gyökeresnek tekinthető átalakuláson. Az elsőt Szent István tette meg . . .” (234.) – „A második nagy változás, apróbb-nagyobb előzményeit figyelmen kívül hagyva, Mátyás király uralkodásának idejével kezdődik.” (233.) – „A 18. század második felében lépett irodalmunk életének harmadik szakaszába.” (236.) – „A legutolsó nagy lépést körülbelül századunk fordulóján tettük meg.” (237.)

Elismertetik a középkori latinság teljes létjoga; a reformáció (vagy Mohács) nem korszakhatár többé; a felvilágosodás, a reformkor, az ún. „nemzeti klasszicizmus” egy ízületbe kerül; s végül polgárjogot nyert a Nyugat (Ady!) korával meginduló modernség. Irodalmunk „madártávlat” szemlélete számára kitűnő korszakolás ez, és nem nélkülözi a nemzeti élet tényeinek súlyos belső (mégis irodalmi fogantatású!) logikáját sem. Rövid élete végén összefoglaló magyar irodalomtörténet írását tűzte célul, ennek azonban csak töredékei maradtak meg hagyatékában (*Magyar századok*. Horváth János-émlékkönyv, 1948, 193–200). Kölcsey-monográfiáját (1940) szintén csak említjük,

minthogy kötetünk sem foglalkozik vele. Annyit megjegyezhetünk, hogy Kölcsey irodalomszemlélete (*Nemzeti hagyományok*, 1826) egyik mozgató eleme volt Kerecsényi rendszerező kísérleteinek.

Pálmai Kálmán válogatását sikerültnek tartjuk; minden lényeges tanulmányt kézbe vehetünk, legfeljebb a kritikák számát keveselljük. A V. Kovács Sándor készítette jó bibliográfiában akad olyan dolgozat, amelyet szívesen olvastunk volna (pl. a Herczeg Ferenc értékelésére vonatkozót). A kiváló tanár Kerecsényi valamelyik pedagógiai írása is helyet kaphatott volna, bár a válogatás akadályait e téren jobban megértjük: a magyar irodalomtanítás egész szemlélete és rendszere gyökeresen megváltozott Kerecsényi elveihez és rendszeréhez képest. Két megjegyzést tehetünk még a kiadó számára: sajtóhibák – bár nem nagy számban – e kötetben is zavarnak, maga a kötés pedig oly gyöngé, hogy példányomból már kiesett egy ív, amikor ezt az ismertetést befejeztem.

Kerecsényi Dezső a két világháború nemzedékének fia volt: kibonthatta nagy tehetségét, de igazi *életművet* nem teljesíthetett ki. Ha legalább a régi magyar irodalom áttekintő történetét (Bod Péterig!) megírhatta volna: ma sokkal gazdagabbak lennének. Sok munka nyűgözte (tanítás, szerkesztés): egyetemen is csak egy évig működött (Katona Lajos is csupán kettőig!), noha bizonyára itt bontakozott volna ki igazán. Nemes emberi egyénisége, elvi alapokon rendszerezni képes tudományos felkészültsége, esztétikai érzéke, tárgyilagos bíráló készsége így is tudományszakunk múltjának nagyjai közé sorozza. (Akadémiai Kiadó, 1979.)

BÁN IMRE

Haller János: HÁRMAS HISTÓRIA *

Rövid idő leforgása alatt két válogatást is kézbe vehetett az olvasó Haller Jánosnak először 1695-ben kinyomtatott s a maga korában rendkívül népszerű *Hármas históriájából*. A Magyar Helikon 1977-ben adott ki egy díszes kiállítású kötetet, amely közel hatvan történetet tartalmazott a Haller munkájának középső részét alkotó *Gesta Romanorum*-ból, egy évvel később pedig a bukaresti Kriterion Könyvkiadó „Téka” sorozatában jelent meg e kis könyv, amely – a terjedelemnek megfelelő rövidítésekkel – a műnek mind a három részét bemutatja.

Valószínűleg helytálló az az általánosan elfogadott feltételezés, hogy a Pszeudo-Kalliszthenész neve alatt ismert *Nagy Sándor-regény*, a középkor vége felé összeállított *Gesta Romanorum*, valamint a Guido delle Colonne-féle *Trója-história* egy latin nyelvű kolligátum révén

*Válogatta és az előszót írta: Molnár Szabolcs